

На крају књиге укавано је на основне проблеме који се постављају у вези са поступком принудног поравнања и стечаја са страним елементом.

Из свега изложеног види се да књига проф. Пака садржи целовиту и систематску обраду поступака — парничног, ванпарничног и извршног — са страним елементом као дела Међународног приватног права. Написана прегледно ова књига представља свакако део систематског уџбеника за предмет Међународно приватно право која ће бити од незаменљиве користи студентима, иако не и само њима, управо у време када се почиње спроводити у живот наш нови закон о овој материји, први у нашој историји, на којем треба да се образују генерације правника што ће омогућити и ова књига јер је она, као што је већ речено, заснована првенствено на том нашем новом унутрашњем праву.

др Борислав Т. Благојевић

Тибор Варади: МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО, Нови Сад, Форум, 1983, стр. 396.

Материја Међународног приватног права у нашој земљи добила је недавно први пут своје целовито законско регулисање. Тиме је и наша земља ушла у круг данас већ не тако малог броја земаља које имају позитивно-правни систем норми о регулисању правних односа са елементом иностраности, у првом реду колизионих норми. До тога је дошло не само из потребе да се употпуни наш правни систем, него и због све већег броја правних односа и правних послова у које ступају, одн. које заснивају наше радне организације и наши грађани, посебно они који се налазе, са својим породицама, на такозваном привременом раду у иностранству.

Све то је наметало потребу да се целовитост система правних односа са елементом иностраности не само боље познаје и више проучава у науци и настави, него и да се цела материја систематски обрађује, како би се што већи број наших правника, за време студија али можда још више после завршених студија, у пракси, оспособио за решавање оваквих односа који више нису реткост у животу наших људи и наших радних организација, већ дневна појава чије специфичности, а њих има доста, и у постављању и у решавању треба све више и све подробније познавати.

Ова књига проф. Тибор Варадија представља једну такву систематску обраду материје Међународног приватног права, коју он омеђује, у вези са различитим схватањима која постоје о предмету ове правне дисциплине, на три битна дела уобичајено названа *правни положај странаца, сукоб закона и сукоб јурисдикција*. При излагању појединих питања у целини овог рада проф. Варади се служи тзв. *case*-системом, тј. он увек најпре износи примере разматраног питања (узета из конкретне праксе или конструисане), па на основу њих поставља одн. разматра проблематику која се намеће, да би се затим дала решења као правила за решавање односне проблематике, а кроз њу и правила за решавање како на почетку постављених питања, тако и њима аналогних питања у вези са конкретним случајевима у пракси. То је један специфичан метод излагања ствари, посебно у материји Међународног приватног права. Овај рад проф. Варадија показује да он може бити прикладан и у нашој науци и нашој педагошкој пракси, па такав његов приступ материји може бити само поздрављен са уверењем да ће дати позитивне резултате.

С обзиром да се елемент иностраности може појављивати скоро код свих врста правних односа, проф. Варади у *Уводним разматрањима* најпре одређује која је врста односа са елементом иностраности управо

предмет Међународног приватног права. Прихватајући становиште да су то приватноправни односи, он најпре одређује шта се под тим појмом има разумети, а затим излаже појавне облике елемента иностраности код тих односа, значај појаве тог елемента у савременом друштву, као и проблеме који се постављају у вези са појављивањем тога елемента, да нас тако честог и врло разноврсног. У вези с тим он разматра и питање начина регулисања приватноправних односа са елементом иностраности, указујући да су данас, а вероватно још дуго у будућности, колизиона правила најчешћи начин, као индиректан начин, за регулисање ових односа, показујући, мислимо реално, приличну скепсу у изградњи система светског униформног права, којим би на директан начин јединствено били регулисани приватноправни односи са елементом иностраности. Уз питање појма, предмета и назива Међународног приватног права, увек су посебно изложени извори овог права, у првом реду у нас, са указивањем на чењеницу да је наш правни систем последњих година обогаћен низом позитивних правила из ове области.

Пре излагања правила о регулисању појединих приватноправних односа са елементом иностраности и начинима заштите и остваривања ових односа, проф. Варади је изложио, у посебним одељцима, с једне стране опште установе међународног приватног права, а с друге стране историјски развој ове правне дисциплине. Определивши се за постојање општег дела при излагању Међународног приватног права, аутор у овом одељку анализира све оне установе којој се више-мање могу појављивати код већине изражајних облика приватноправних односа са елементом иностраности. То су: колизионе норме, проблем квалификације, узвраћање и упућивање на даље право (*renvoi*), јавни поредак, изигравање закона (*fraus legis*), временски фактор, нејединствени правни поредак у међународном приватном праву, примена страног закона, реципроцитет и реторзија. Код сваке ове установе проф. Варади, поред претходног указивања на конкретне примере њиховог појављивања, излаже правни значај саме установе у данашњици, проблеме које свака од њих са собом повлачи и решења тих проблема, и то у првом реду са становишта нашег права, иако не пропушта да укаже и на разлике и сличности који постоје у другим правима када је потребно за разумевање саме установе и њених дејстава. А све је ово учињено на врло јасан и прегледан начин, који омогућује корисницима књиге да управо темељито сагледају све основне и заједничке установе Међународног приватног права, што је предуслов за брзо и сигурно разумевање и разрешавање конкретних приватноправних односа са елементом иностраности.

У посебном одељку је изложен историјски развој Међународног приватног права, посебно науке одн. идеја о овој грани права, с обзиром да је доктрина имала посебан значај и утицај на настанак и развој ове гране права, јер она кроз векове није била позитивноправно регулисана, нарочито кад је реч о колизионим нормама код сукоба закона, па и код сукоба јурисдикција. Тај историјски развој је, као што се то најчешће чини, указао на робовласничку Грчку и Рим, на распад Римског царства и рани феудализам, на школе статуса (италијанску, француску и холандско-фламанску), на буржоаске државе континенталне Европе и на англо-америчке концепције о Међународном приватном праву. Све то у мери која одговара једном универзитетском уџбенику, при чему је штета што није више места дато савременим концепцијама управо данашњег времена, које истина нису много оригиналне, али су изрази данашњице.

Највећи и најзначајнији одељак рукописа је посвећен одређивању меродавног права, оном што се обично назива посебним делом сукоба закона. То је у суштини излагање нашег и упоредног колизионног права за приватноправне односе, на шта се, у пракси, у највећем броју случајева и своди проблематика Међународног приватног права. На првом месту је изложена колизиона проблематика правне и пословне способности физичких лица и способности правних лица. Код првих је посебно указано на вековни, али исто толико и актуелни проблем држављанства и домицила, као тачака везивања, са приказом најновијих тенденција,

посебно у правцу давања значаја, месту правне радње код облигационих уговора. Код других су изложена два основна питања: тачка везивања за одређивање меродавног права и критеријуми одређивања правних лица. Свакако да би било интересантно да је овој проблематици правних лица дато више места.

Код односа из области Породичног права обрађене су само две групе питања: она која се односе на одређивање меродавног права за брачне односе и она која се односе на обавезе издржавања, кроз која ће питања студенти стећи слику о свој обимности и сложености ових односа. Код права за брачне односе обрађени су материјални услови за закључење брака, форма брака, дипломатско-конзуларни бракови, неважност брака, развод брака и дејство брака, и то све углавном са становишта нашег новог Закона, о међународном приватном праву из 1982. године. На сличан начин су обрађена и питања колизионог карактера која се тичу обавезе издржавања, у првом реду између родитеља и деце, али и између усвојилаца и усвојеника и између осталих сродника. Код питања меродавног права за наследноправне односе указано је посебно на две изворне концепције о одређивању меродавног права: јединственост или подељеност заоставштине с обзиром на састав заоставштине и на решења по нашем позитивном праву о колизионим нормама које се односе на законско наслеђивање и о оним које се односе на тестаментарно наслеђивање (форма тестаментa и способност за састављање тестаментa).

У делу о колизионим нормама за стварноправне односе изложено је и образложено битно разликовање колизионих норми за стварно право на непокретностима од оних на покретним стварима. При томе је посебна пажња посвећена колизионим нормама за стварно право на покретним стварима, где је правило *lex rei sitae* подложно низу алтернатива, посебно у вези са променом места налажења покретне ствари, ствари у транзиту и средства превоза, када долазе до примене специфичне тачке везивања, које данас имају велики практични значај. Са тог истог разлога је дато места и колизионим нормама о стварним правима на хартијама од вредности и из хартије од вредности.

Материји колизионих норми код облигационих односа посвећена је посебна пажња и с обзиром на њену сложеност и с обзиром на њену практичну важност. То се најпре тиче меродавног права за уговоре, где се као основна и примарна тачка везивања појављује аутономија воља, а затим низ суплеторних тачака везивања у одсуству аутономије воље (*lex loci contractus*, *lex loci solutionis*, домицил или седиште дужника и принцип најтежње повезаности одн. најближе везе), као и тачка везивања *locus regit actum* у погледу форме уговора. Овом у начелу излагању принципа и категорија додати су и критеријуми за одређивање меродавног права за поједине уговоре, посебно оне о купопродаји, о превозу, и о трансферу технологије. Нешто веће указивање на наша законска решења било би свакако корисно, као што је то учињено код одређивања меродавног права за меницу и чек. Зато је посебно подробно обрађено питање меродавног права за вануговорну одговорност, нарочито у вези са новим тенденцијама које су управљене на одступање од традиционалне тачке везивања *lex loci delicti commissi*. Тој појави, на бази праксе северно-америчких и енглеских судова, посвећена је посебна пажња, у склопу чега су и детаљно изложена правила колизионог карактера у Хашкој конвенцији о меродавном праву за друмске саобраћајне незгоде, коју је наша држава ратификовала.

Код приватноправних односа са елементом иностраности, по правилу као претходно питање поставља се питање права странаца да ступају у такве односе на територији сваке поједине државе, па и наше државе. То питање је општег карактера и обрађује се у низу правних дисциплина (у Уставном праву и Управном праву), па и у Међународном приватном праву, где постоје различите (у принципу троделне) могућности у погледу доступности појединих приватних права странцима. У том аспекту обрађена су посебно права странаца да ступају у породично-правне односе у СФРЈ, да наслеђују, да ступају у стварноправне односе, да стичу облигациона права, да заснивају радни однос, да ступају у

више облике привредне сарадње (право страних лица да улажу средства у домаће организације удруженог рада), као и право страних фирми на оснивање представништва у Југославији. Разуме се, с обзиром на карактер и циљ ове књиге, све то само у основним цртама, али довољно за сагледавање проблематике и решења која у нашем праву постоје.

Спорови у вези са приватноправним односима са елементом иностраности, могу се расправљати и пред нашим судовима, па било да се тај елемент иностраности јавља на страни субјекта правног односа — странке у поступку, било да се он јавља у вези са самим материјалним правом. Отуда и прво, на неки начин претходно питање надлежности наших судова да овакве спорове расправљају, дакле питање тзв. међународне надлежности. Том питању, и то само са становишта парничног поступка, посвећен је знатан део поглавља о сукобу јурисдикција, где је дато излагање нашег позитивног права, пошто је у питању једна материја јавног права коју свака држава самостално целовито регулише императивним нормама. А кад пред нашим судовима дође до вођења спорова са елементом иностраности, онда се постављају четири класична питања о вођењу таквог поступка: положај странаца у грађанском поступку (*cautio iudicatum solvi* и питање бесплатне судске помоћи), парнична способност странаца, питање литиспенденције и питање међународне правне помоћи. И најзад, питање признања и извршења страних судских одлука, до чега је дошла међународна сарадња у области заштите права, уз сва средства, органичавајућег карактера, управљена да се у пуној мери заштите интереси нашег држављанина и наших правних лица када су она водила спорове пред страним судовима и била у тим споровима осуђена.

Последња два одељка обрађују питања која стоје у тесној вези са Међународним приватним правом. Прво се тиче међународне трговинске арбитраже, путем које се расправља знатан део спорова приватноправне, посебно привредне природе са елементом иностраности. Зато је тој установи и посвећен посебан одељак: појам и врста међународних трговинских арбитража, надлежности и поступак пред овим арбитражама, примена материјалног права, и признање, извршење и поништај страних арбитражних одлука. Све то како са становишта нашег унутрашњег права, тако и са становишта низа међународних аката, које је ратификовала наша држава, међу којима Европска конвенција о арбитражи и Њујоршка конвенција заузимају посебно значајно место. — Друго се тиче унутрашњег сукоба закона у нашој земљи, које је, као што је познато, и позитивноправно регулисано савезним законом. Иако је у питању једна материја искључиво унутрашњег карактера, она много личи, по постављању проблематике и по коришћењу заједничких или сличних тачака везивања на материју Међународног приватног права, па се може најбоље разумети и суштински разликовати ако се изложи управо како је учинио проф. Варади, тј. уз материју Међународног приватног права, како би се јасно разумело да је једна материја последица постојања више самосталних суверених држава, с друге, последица постојања сложеног састава појединих држава, посебно оних федералног карактера.

Уз сваки одељак дата је изабрана литература — домаћа и страна. у целини, књига проф. Варадија представља један систематски приказ материје Међународног приватног права. Написана је врло прегледно и омогућиће да се разумеју и савладају проблеми ове правне дисциплине која у себи има много специфичности.

др Борислав Благојевић